

KÜLFÖLDI IRODALOM.

Cäsar Fleischlen, Otto Heinrich von Gemmingen. Mit einer Vorstudie über Diderot als Dramatiker. Stuttgart, 1890, Göschen.

E tanulmány kettős feladatot tűzött maga elé: 1. kimutatni a szálakat, a melyek Diderot «Père de famille»-jétől (1758) a Gemmingen «Deutscher Hausvater»-jéhez (1780) vezetnek; és 2. az irodalomtörténettől elhanyagolt Gemmingent érdeme szerint méltatni s egyuttal néhány öt illető téves adatot helyreigazítani. Hogy a szerző mily kedvvel foglalkozott a tárggyal, mutatja a legkisebb részletekre kiterjedő aprólékossága; mégis ítéletében elfogulatlan marad és részrehajlás nélkül jelöli ki Gemmingen helyét a polgári dráma történetében. Kifogás alá eshetik, hogy sokszor csak összehordja az anyagot, de fel nem dolgozza.

Szerinte Diderot befolyása a német irodalomra leginkább a «Père de famille» utánzásában nyilvánul. Ezek nevezetesen: Die Gefahren der Verführung (színmű 4 felv., 1778), Glück bessert Thorheit (vígját. 5 felv.), Der Fährdrieh (vígj. 3 felv., mind a három Schrödertől 1782), Der deutsche Hausvater (Gemmingen) és végre a Schröder-féle Fährdrieh-hez fűződve, de kissé távolabb állva: Das Kind der Verführung (Kotzebuetól, 1790). E darabok mennének vissza Diderotra, még pedig a felsorolás rendjének megfelelő fokban, úgy hogy a négy első közül a Gemmingen-féle a legönállóbb. Állításának bebizonyítására azonban szerző nem tesz egyebet, mint hogy egy függelékben e darabok tartalmi kivonatát összeállítja. Ebből éppen nem derül ki, hogy mily rokonsági viszonyban vannak Diderot drámájával. E scenarium alapján legfeljebb annyi hasonlóságot konstatálhatni e darabok között, hogy valamennyiben egy titkos vagy érdemetlen tárgyú szerelem motivuma szerepel. A részletekben való egyezés nincs kimutatva, — a mi szükségesebb volna mint a bevezetésben a Diderot theoriájának elég terjedelmes és mégis töredékes fejtegetése —, pedig egyedül a részletes összevetésből tűnnék ki, hogy Gemmingen mennyiben önállóbb Diderotval szemben, mint Schröder. Ha a motivumokat csak általánosságban megjelöljük, akkor nem világlik ki, miért kelljen csakis a felsorolt drámákat Diderot utánzásainak tekinteni. Hiszen tény, hogy Diderotra való reminiscenciák, még pedig igen erősek és számosak, Schröder előtt is találhatók az Emilia Galotti megjelenése előtti polgári drámák nagy részében. Sturznak Julie-ján (1768) pl. Diderot befolyása félreismerhetetlen.

S szerzőnek annál kevésbé lett volna szabad csak általánosságban jelezni e darabok egymással való rokonságát, mivel főbb vonásaik, hogy úgy mondjuk, themájuk egyezésére nézve maga is úgy vélekedik, hogy afféle tárgyat az élet minden nap szolgáltat, tehát nem volt szük-

séges, hogy azért akár Schröder, akár Gemmingen Diderothoz forduljon. Gemmingen darabjának forrásáról szólva, így nyilatkozik: «Az „Allgemeine Deutsche Biographie“ megjegyzi, hogy egy mannheimi bíráló a darab kimenetelét egy müncheni eseményre vezeti vissza. Én erre nézve semmi biztosat nem találtam, de a gondolat igen közelfekvő, mert akkortájt épp oly kevéssé volt ritkaság mint ma, hogy előkelő s gazdag családból való fiatal ember egy szegény polgári leányba szeretett, kit végre elhagyott. E csaknem mindennapi esemény számtalan színműnek s regénynek képezi vázát, a melyek Richardson Clarissájának és Lessing Miss Sara Sampsonjának befolyása alatt keletkeztek, és ez minden lehető variációban, tragikus és komikus feldolgozásban, igen gyakran tér vissza. Még ma is ez a tárgy, modern szabással, szint oly kedvelt. A végső nagy forrás, a melyre mind e költemények visszavezetnek, mindig a közvellen élet». (80. l.) Ezek után bátran kérdezhetjük, miért tartja éppen a felhozott darabokat a Diderotéval szorosabb összefüggésben állóknak? Sőt az egyik ide sorolt műnek (Die Gefahren der Verführung) alig van köze Diderothoz, de igenis megczáfolhatatlanul utal Lillóra.

Nagyobb köszönettel tartozunk szerzőnek specialis Gemmingen-tanulmányáért, a mely művének nagyobb részét teszi. Tanulságos a tárgynak mindenoldalú*) fejtegetése által, noha a kivétel nem felel meg mindig a jó szándéknak. A mi adatot Gemmingen életéről és irodalmi tevékenységéről megszerezhetett, azt mind összeállítja, több tévest kiigazítva, több bizonytalant megállapítva. Összegezzük fejtegetéseit:

Gemmingen (Otto Heinrich) szül. Heilbronnban 1755. november 5-ikén mint Gemmingen (Otto Heinrich) császári valóságos titkos tanácsos első (és első házasságából való egyetlen) fia. Jogi tanulmányainak elvégzése után 1777 óta Mannheimban él s az ottani Német Társaság buzgó, tevékeny tagja. Felolvasásokat tart irodalmi kérdésekről, fordítgat (Rousseau Pygmalionját, Shakespeare III. Richardját, később II. Richardját is), 1779-ben kiadja színi bírálatait, a «Mannheimer Dramaturgie»-t, megír egy háromfelvonásos színművet («Die Erbschaft») és benyújtja Dalbergnél azt a darabját, mely nevét fentartja: «Der deutsche Hausvater». Miután a választófejedelem udvari kamarai tanácsossá kinevezte, megházasodik (Sickingen Mária Karolina Saroltával);

---

*) Ime a tartalom jegyzéke: Gemmingen élete. — A mannheimi dramaturgia. — Der deutsche Hausvater. — Forrása. — Tartalma. — Kiadásai. — A kiadások kritikája. — Sikere. — A korabeli kritika. — Párhuzam Diderotval. — Viszonya a Sturm- és Dranghoz. — Közlebbi vonatkozások. — Kihatások. — Történeti kritika. — A függelékben kivonatok színművekből és a Gemmingen által kiadott folyóiratok tartalomjegyzéke.

1782-ben Bécsbe költözik és egy ideig folytatja irodalmi működését, de többé nincs sikere. Folyóiratait: *Der Weltmann* (1782), *Magazin für Wissenschaften und Literatur* (1784), *Wiener Ephemeriden* (1786) rövid megjelenés után kénytelen beszüntetni. E vállalatok kudarcza után lemondva az irodalomról, visszatér hazájába és gyermekei nevelésének s a politikának szenteli magát. Mint politikai személyiség, t. i. Károly Frigyes badeni őrgróf képviselője, jön 1797-ben még egyszer Bécsbe, a melyet négy év múlva újra elhagy. Ez időtől fogva jószágain él teljes visszavonultságban egészen haláláig (1836. márcz. 15-ikén), az irodalomban annyira elfeledve, hogy még életében, 1831-ben a *Hausvater*-nek egy kiadása, a mely persze szülőéve gyanánt 1738-at idéz, már 1800-ra teszi halálát. (66. l.)

Gemmingen főjellemonása az erős nemzeti érzület, a mely csaknem összes irataiban mutatkozik, sőt gyakran zavaros rajongásba, az úgynevezett *Deutschthümelei*-be átmegy. A *Mannheimer Dramaturgie*-ben is, a színpad feladatának morális hangsúlyozása mellett, egyik vezérelve a nemzetiség követelménye. A nemzetire irányított e törekvése jelentkezik drámájában is, a melyet egyenesen azon vágya hozott létre, hogy a Diderot-féle *Père de famille*-jel szemben egy a német nemzeti jelleg bélyegét magán viselő színművet alkosson. Szerzőnk szerint e darab háromszori átdolgozásai*) mind jobban közelítik meg az ideált. Azonban ez állítás részletes bizonyításával, a mely egyedül tanulságos és bizonyító volna, szintén adós marad, míg egyéb pontokra nézve, milyenek az eltérések a személyek névjegyzékében, a színi beosztásban, néhány jelenet kihagyása vagy változtatása stb. bőven részletez.

Gemmingen darabja mindjárt megjelenése után, még az 1780. év folyamán több helyen került színre, így Hamburgban, Münchenben, Salzburgban, mindenütt a legnagyobb tetszéssel és ettől fogva repertoiron maradt még századunkban is egészen a huszas évekig, a mihez bizonyára nagy részben az járult, hogy a színészeknek igen hálás szerepeket nyújt. A kritika is kevés kivétellel nagy elismeréssel fogadta. Kezdetben szeretik Diderotval párhuzamba állítani, az utóbbinak előnyére; a későbbi bírálatok inkább mint eredeti alkotást ítélik meg, különben joggal, a mint a két darab összehasonlításából kiderül. Gemmingen ha nyert is némi impulsust Diderottól, de egészen önnálló. Apró reminiscenciákon kívül a két darab csakis annak a problémának felvetésében egyezik, hogy a családfő mikép viselkedik, fiának nem az atya tetszése szerint való szerelmi viszonyával szemben. Minden egyéb, a jellemek, cselekvény, a *motivatio*, a bonyodalom, a megoldás, a gondolkodásmód lényegesen

*) Első kiadásai 1780, Mannheim, Schwan; és 1780, München, Strobl; az átdolgozott végleges kiadás 1782, Mannheim, Schwan.

különböző. Diderot egy elmélet megvilágítására írja darabját, a mi drámáját tönkre teszi; Gemmingennél előtérben áll a tárgyi érdek; kompozíciója, a mese szövése ügyesebb; persze stíljében nincs meg a Diderot eleven, genialis pezsgése, és ha moralizál, sokkal nehézkesebb. Figyelemre méltó a megoldásban való eltérés. Diderot D'Orbessonja csak akkor nem ellenzi többé fia házasságát, midőn kistül, hogy Sophie, a kedves, rangra nézve fiához méltó; míg Gemmingennek családátya, Wodmar, megtudván, hogy fia a szegény leányt, a kit szeret, anyává tette, maga követeli, hogy fia tegye meg kötelességét és vegye a leányt nőül. Általában igen nagy a különbség a gondolkodásmódban. Diderot darabja abból a korból való, midőn a múlt századi beteges sentimentalismus árja emelkedőben volt; midőn Gemmingen a magáét írta, már lepadt. Az irodalom ekkor a Sturm és Drangból már kifelé gázolt. E kor utóhatása még erősen látszik a német darabon; határozottan a Sturm és Drang, valamint Lessing hatása alatt áll, sokkal inkább, mint a Dideroté alatt. Ezen elődökre utal a darab stílje, számos motívuma, mint pl. a rangkülönbség, gyermekgyilkosság (Wagner), a divatos nevelés satirizálása (Götz), az individualitás elismerésének követelése, a konvenczió és a társadalmi kényszer elleni zúgolódás stb. A darab személyei közül Amaldi grófnő az Emilia Galotti-féle Orsinának erőtlen utánzása. Több specialis vonás emlékeztet még Miss Sara Sampsonra, Emilia Galottira s Wertherre.

Flaischler azokkal a darabokkal is foglalkozik, a melyekre Gemmingen kihatott. A Hausvaterrel többé-kevésbbé rokonságban álló darabok: Die deutsche Hausmutter (ismeretlen szerzőtől, Mannheim 1790), Die deutsche Hausmutter (Sodentől 1797), Die deutsche Hausfrau (Kotzebuetől 1813?), igen lazán: Der Landesvater (Brandestől 1782) és végre «Kabale und Liebe». Ez utóbbival való egyezést a korabeli bírálók is kiemelték és a párhuzam, melyet vonnak, nem egyszer Gemmingennek kedvez.

GÄRTNER HENRIK.

J. Methner, Poesie und Prosa, ihre Arten und Formen. Halle a. S. 1889.

Előszavában a szerző szükségesnek látja indokolni, hogy művét kiadta. A költői és prózai írásművekről, úgymond, oly tömérdek könyv van a német irodalomban, hogy némi bátorság kell hozzá, a könyvek e tömegét még növelni. Műve azonban nem úgy keletkezett, mint sok e tárgygyal foglalkozó munka: hogy valaki elolvas tíz könyvet s azokból megcsinál egy tizenegyediket. Methner munkája eredetileg négy program-értekezés alakjában látott napvilágot, melyek a szerző igazgatása alatt álló gneseni gymnasium 1883., 1884., 1886. és 1887. évi értesítőiben jelentek meg. E dolgozatok anyagát pedig nem annyira az